

І. М. Мельник,
к. е. н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Львівський торговельно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.24.5

СИСТЕМА ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СФЕРИ ТОВАРНОГО ОБІГУ

I. Melnyk,
PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Tourism
and Hotel-Restaurant Affairs Department, Lviv University of Trade and Economics

SYSTEM OF INSTITUTIONAL SUPPORT FOR SOCIO-ECONOMIC MODERNIZATION OF THE COMMODITY CIRCULATION SPHERE

Статтю присвячено системі інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу. Розкрито роль державних інституцій у період трансформації економіки та вплив формальних і неформальних інституцій на розвиток параметрів соціально-економічних процесів. Визначено структурні проблеми функціонування інституційного середовища торгівлі, ідентифіковано стратегічні проблеми їх подолання та обґрунтовано організаційно-економічний інструментарій імплементації пріоритетних змін у цільовій системі інституційного забезпечення. Розкрито передумови проектування стратегічних параметрів удосконалення інституційного забезпечення модернізації сфери товарного обігу. Запропоновано модель ресурсно-функціональної підтримки вдосконалення системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу. Обґрунтовано стратегічні пріоритети розвитку системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу та заходи щодо їх реалізації.

The article is devoted to the system of institutional support of socio-economic modernization of the commodity circulation sphere. It is established that the protracted nature of transformative processes inhibits the operation of progressive economic development, limits the functioning scope of the commodity circulation sphere. The role of institutions in the formation of processes of expanded reproduction and sustainable development of the state is considered. It is determined that structural and functional imbalances and inadequate efficiency of the functioning of the commodity circulation sphere requires the development of priority directions, mechanisms and tools for improving the system of ensuring the processes of socio-economic modernization of the commodity circulation sphere at all stages of its structural adjustment. Improvement of the system of institutional support for socio-economic modernization of the sphere of commodity circulation involves the implementation of mechanisms for establishing common rules and norms for trade and economic relations; Minimizing the risks of possible violations in the process of social and economic exchange; eliminating duplicate powers and responsibilities, setting up clear centers of responsibility and making managerial decisions; adherence to the principle of inevitability of punishment for violation of the established institutional norms; coordination of the state policy of wholesale and retail trade regulation at the strategic, tactical and operational levels; the elimination of the so-called "institutional traps" of the functioning of the commodity circulation sphere. The design of strategic directions for improving the system of institutional support for socio-economic modernization of the commodity circulation

sphere requires the definition of structural problems in the institutional environment's functioning of trade, identification of strategic priorities for overcoming them, and the substantiation of organizational and economic tools for the implementation of priority changes in the target system of institutional support. The strategic priorities of improving the system of institutional support for socio-economic modernization of the commodity circulation sphere were substantiated and the necessity of implementing complex measures of organizational and economic nature was determined.

Ключові слова: інституція, інституційне забезпечення, система, соціально-економічна модернізація, сфера товарного обігу.

Key words: institution, institutional support, system, socio-economic modernization, commodity circulation sphere.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реалізація системних реформ, проведення тектонічних змін та структурна модернізація будь-якої сфери суспільно-економічного життя потребує розробки адекватного інституційного забезпечення підтримки процесів імплементації пріоритетних змін. Формування механізмів надання надійної інституційної підтримки процесам соціально-економічного розвитку дозволяє підвищити ефективність використання наявних ресурсно-функціональних потужностей, збалансувати інтереси учасників суспільно-економічного обміну й мінімізувати конфлікти між ними, зменшити ризики виникнення ймовірних порушень і зловживань під час розподілу матеріальних благ у процесі суспільно-економічного обміну. З однієї сторони, відповідність інституційного забезпечення наявним викликам і потребам національної економіки є базисним індикатором стійкості та міцності інститутів державної влади, а з іншої — лише послідовне дотримання засад демократії та принципів соціальної справедливості формує передумови для побудови адекватної інституційної підтримки регулювання процесів суспільних трансформацій та поступального соціально-економічного розвитку держави загалом. Зокрема структурно-функціональна розбалансованість і недостатня ефективність функціонування сфери оптово-роздрібної торгівлі потребують розробки пріоритетних напрямів, механізмів та інструментів удосконалення системи інституційного забезпечення процесів соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу на всіх етапах структурної перебудови останньої.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Інституціональні засади соціально-економічного розвитку суспільства активно досліджувалися такими зарубіжними вченими: Т. Веблен [1], Дж. Бюкенен, Р. Коуз, Д. Норт [2], О. Норгаард [3] та ін. Серед українських учених, які залучають до економічного аналізу інструменти інституціональної теорії, слід назвати таких учених: А. Гриценко [4], О. Мороз, Б. Пасхавер, П. Саблук та ін. Підходи та категорії інституціоналізму використовувалися для дослідження різних аспектів функціонування сфери підприємництва такими визнаними вченими, як З. Варналій, Т. Васильців [5], Б. Данилишин, С. Злупко, В. Небрат [6], В. Попович, О. Шпикуляк, О. Чаусовський та інші.

Відзначаючи вагомість проведених досліджень, зауважимо, що опубліковані роботи охоплюють лише певне коло проблем інституціонального розвитку та забезпечення умов підприємницької діяльності. Малодослідженими залишились інституціональні зміни в процесі еволюції торгівлі, не до кінця з'ясовані багато аспектів інституційного забезпечення розвитку сфери товарного обігу, зокрема удосконалення інституційного забезпечення її соціально-економічної модернізації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення стратегічних пріоритетів вдосконалення системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу та обґрунтування необхідності реалізації комплексу заходів організаційно-економічного характеру.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогодні Україна й досі перебуває на другій стадії реалізації інституційної зміни, що супроводжується затяжним розвитком трансформаційних процесів та приховує у собі різноманітні загрози соціально-економічного характеру. З однієї сторони, це зумовлено наявністю протиріч у суспільстві до переходу на нові умови господарювання, а з іншої — інертністю системи державного та місцевого управління [5, с. 54]. Затяжний характер трансформаційних процесів у зв'язку з частими змінами стратегічних векторів розвитку країни не лише ускладнює формування адекватної інституційної структури системи органів державного управління, але й гальмує процеси поступального економічного розвитку, стримує обсяги зростання добробуту населення, обмежує масштаби функціонування сфери товарного обігу.

Такі передумови поглиблюють дисбаланс втрачених можливостей держави як у внутрішній, так і зовнішній політиці, а також посилюють параметри невизначеності прийняття управлінських рішень на всіх ієрархічних рівнях національної економіки. Затяжні трансформаційні процеси є характерними для всіх держав, що пройшли шлях переходу від краї з командно-адміністративним типом економіки до ліберально-ринкових засад господарювання. На цьому шляху трансформацій роль інституцій у становленні процесів розширеного відтворення та сталого розвитку держави є визначальною. Адже вдосконалення економічних інституцій зу-

мовлює підтримку та пришвидшення процесів трансформації суспільно-економічних відносин на шляху від зміни центрально-керованої економічної системи (командно-адміністративної) на користь утвердження ліберально-ринкових засад господарювання, для яких притаманним є орієнтація на реалізацію економічних законів. Така трансформація агрегується з двох структурних етапів. На першому етапі відбувається внутрішня і зовнішня лібералізація, дерегуляція, демонополізація та демонтаж застарілої інституційної системи, тоді як на другому етапі здійснюється побудова та становлення якісного нового типу інституційного середовища, якому притаманне дотримання принципів верховенства права, невідворотності покарання та неухильна реалізація економічних законів, що регулюють відносин на ліберально-ринкових засадах [3].

Основоположник інституційної теорії Д. Норт визначає інституції, як "правила гри в суспільстві, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне річище, вони структурують стимули в процесі людського обміну — політичного, соціального чи економічного". Інституції забезпечують державу організаційно-управлінською структурою, орієнтація на використання ресурсних механізмів якої дозволяє встановити суспільний порядок і мінімізувати ризики невизначеності параметрів економічного середовища в процесі суспільно-економічного обміну [2, с. 12]. Таким чином, інституції націлені на здійснення опосередкованого впливу узгодження, збалансування та врегулювання відносин між суб'єктами в процесі суспільно-економічного обміну. Інституційне середовище агрегується з формальних і неформальних інституцій. Перші, мають обов'язковий характер до виконання та відображаються через офіційні документи, органи державної влади, установи, організацій, структурні утворення тощо. Своєю чергою, неформальне інституційне середовище визначається параметрами впливу прийнятими у суспільстві нормами поведінки, звичаями, традиціями, ustalеними правилами. Неформальні інститути, з однієї сторони, формуються під дією історичних чинників, а з іншої — в результаті суб'єктивних впливів учасників суспільно-економічного обміну, що націлені на лобювання та задоволення власних інтересів. Вплив формальних й неформальних інституцій на розвиток параметрів соціально-економічних процесів диференціюється, залежно від стадії суспільно-економічних трансформацій держави: на початкових стадіях переважають неформальні інститути, тоді як на завершальних стадіях суспільних трансформацій формальні витісняють неформальні при прийнятті стратегічних управлінських рішень.

Очевидно, що структурно-функціональна розбалансованість і недостатня ефективність функціонування

Рис. 1. Модель ресурсно-функціональної підтримки вдосконалення системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу

сфери оптово-роздрібної торгівлі потребують розробки пріоритетних напрямів, механізмів та інструментів удосконалення системи забезпечення процесів соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу на всіх етапах структурної перебудови останньої. Проектування стратегічних параметрів удосконалення інституційного забезпечення модернізації сфери оптово-роздрібної торгівлі обумовлюється з огляду на таке: 1) підвищення рівня керованості процесів розвитку сфери товарного обігу на всіх етапах збутово-товарного ланцюга; 2) узгодження інтересів, мотивів і стимулів суб'єктів сфери товарного обігу в процесі суспільно-економічного обміну; 3) усунення наявних інституційних бар'єрів, що стримуються масштаби нарощення ресурсно-функціональних потужностей сфери товарного обігу; 4) гарантування дотримання принципу соціальної справедливості розподілу матеріальних благ у процесі суспільно-економічного обміну; 5) мінімізація дестабілізуючого впливу глобалізаційних ризиків і євроінтеграційних викликів в контексті імплементації економічної частини "Угоди про асоціацію між Україною та ЄС" [7]; 6) подолання регіонально-галузевих дисбалансів розвитку мережі об'єктів оптово-роздрібної торгівлі; 7) приведення у відповідність інфраструктурного забезпечення сфери товарного обігу вимогам і потребам ринку; 8) покращення доступу придбання товарів для всіх верств населення держави; 9) формування ефективних механізмів моніторингу та контролю якості представлених товарів на ринку; 10) гарантування дотримання прав покупців у процесі товарного обігу.

Вдосконалення системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарно-

го обігу передбачає підвищення ефективності функціонування останньої через імплементацію механізмів встановлення єдиних правил і норм ведення торговельно-економічних відносин; мінімізацію ризиків виникнення ймовірних порушень у процесі суспільно-економічного обміну; усунення дублюючих повноважень і обов'язків, а також формування чітких центрів відповідальності та прийняття управлінських рішень; дотримання принципу невідворотності покарання за порушення встановлених інституційних норм; узгодження державної політики регулювання оптово-роздрібною торгівлі на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях; ліквідацію, так званих, "інституційних пасток" функціонування сфери товарного обігу, що блокують точки зростання та стримують підвищення рівня соціально-економічної ефективності розвитку останньої.

Цілком логічно, що вдосконалення системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу вимагає наявності адекватної ресурсно-функціональної підтримки, модель якої представлена на рисунку 1.

Проектування стратегічних напрямів удосконалення системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу, першочергово, потребує визначення структурних проблем функціонування інституційного середовища торгівлі, ідентифікації стратегічних пріоритетів їх подолання та обґрунтування організаційно-економічного інструментарію імплементації пріоритетних змін у цільовій системі інституційного забезпечення. Комплексне оцінювання структурно-функціональних характеристик системи інституційного забезпечення сфери товарного обігу дозволило виокремити низку проблем, які зумовлюють ірраціональне використання ресурсних потужностей національної економіки в процесі суспільно-економічного обміну, що викладені та охарактеризовані нижче.

Важливою проблемою є розбалансованість законодавчої бази та відсутність системного характеру державної політики регулювання сфери товарного обігу. Несформованим є комплексний інституційно-правовий базис функціонування оптово-роздрібною торгівлі. Зокрема проект ЗУ "Про внутрішню торгівлю" так і не був прийнятий. Відсутні ефективні концепції, стратегії та програми стимулювання розвитку сфери товарного обігу як на державному, так і на регіональному рівнях. Так, затверджена Кабінетом Міністрів України "Програма розвитку внутрішнього торгівлі на період до 2012 року" по завершенні терміну дії так і не знайшла свого логічного продовження в інших програмних документах органів державної влади. Крім цього, реалізація положень цієї Програми не була підкріплена необхідними нормативно-правовими актами, чіткими джерелами фінансування, а також ефективними механізмами досягнення поставлених цілей. Прикладні засади державної політики регулювання сфери товарного обігу відзначаються відсутністю послідовного характеру, що зумовлено як об'єктивними (обмеженість ресурсного забезпечення національної економіки, стратегічна переорієнтація політики на євроінтеграційний вектор співпраці, посилення загроз гібридного характеру), так і суб'єктивними (часта зміна правлячих політичних еліт, неузгодженість дій органів державної влади, ірраціональна кадрова полі-

тика надання переваги розподілу портфелів за квотним принципом в органах державної влади, поряд з детермінантами професійної компетентності та порядності) чинниками. Все це стримує можливості нарощення масштабів функціонування сфери товарного обігу та обмежує перспективи становлення процесів розширеного відтворення.

Ознак загроз національного масштабу для функціонування сфери товарного обігу набувають системні прояви корупції, що обумовлені деформованою структурою інституційного середовища та дисбалансним впливом формальних й неформальних інституцій на прийняття управлінських рішень. Спостерігаються негативні тенденції переважання особистісних інтересів над суспільними, у тому числі з використанням ресурсних потужностей приватних засобів масової інформації та комунікацій, поширеною є практика лобювання комерційних інтересів в органах влади, як на державному, так і регіональному рівнях. Недосконалість й прогалини законодавства посилюють прояви рейдерських захоплень об'єктів власності у всіх видах економічної діяльності, що не лише суттєво погіршує інвестиційний клімат держави, але й підриває рівень довіри в суспільстві до інститутів органів державної влади. Такий диспаритет формальних й неформальних інституцій знижує ефективність функціонування сфери товарного обігу, посилює ірраціональний характер використання ресурсного забезпечення, унеможливорює гарантування соціальної справедливості розподілу матеріальних благ у ході суспільно-економічного обміну, обмежує параметри становлення процесів розширеного відтворення, поглиблює масштаби тінізації сфери товарного обігу та здійснення нелегальних торговельно-економічних операцій.

Проблемним аспектом є поглиблення диспропорцій розвитку сфери товарного обігу та внутрішнього товарного ринку, що посилюється в умовах зростання кількості вимушених внутрішньо-переміщених осіб в Україні. Це, головним чином, зумовлено анексією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і веденням військових дій в Донецькій та Луганській областях. Зокрема, за даними Міністерства соціальної політики України, кількість вимушених переселенців у 2017 році склала близько 1,8 осіб 8, що не може не вносити дисбаланси у функціонування сфери товарного обігу. Такі міграційні тенденції не лише ускладнюють збалансування виробничої та споживацької сфер, вносять диспропорції у функціонування внутрішнього товарного ринку, загострюють проблему дефіциту окремих груп товарів (особливо сезонного характеру) на регіональних ринках, посилюють інертність переміщення потужностей об'єктів оптово-роздрібною торгівлі до вимог і потреб покупців, але й збільшують соціальну напругу серед покупців внаслідок унеможливлення своєчасного задоволення їх споживацьких інтересів і потреб.

Системною проблемою, що знижує параметри соціально-економічної ефективності функціонування сфери товарного обігу є несформованість дієвої мережі інституцій моніторингу контролю якості та безпеки товарів, що представлені на споживчому ринку. Це унеможливорює організацію тестування відповідності технологічної складової виробничо-господарських про-

цесів прийнятим регламентам і стандартам, ускладнює процедуру накладення санкцій та штрафів за порушення діючих норм, посилює ризики потрапляння на ринок товарів сумнівної якості, що носить загрозу для здоров'я та безпеки покупців, збільшує масштаби іміджевих втрат для вітчизняних виробників товарів, формує негативне соціально-психологічне ставлення серед покупців до окремих категорій груп товарів внутрішнього виробництва. Прийнятий в 1991 році ЗУ "Про захист прав споживачів", незважаючи на внесенні зміни й поправки, фактично є застарілим, адже його положення апіорі є неспроможними сформувати дієві механізми та інструменти захисту інтересів покупців в умовах глобалізації та лібералізації торговельно-економічних відносин. Інституційно-застарілими є його норми в контексті наростаючих євроінтеграційних викликів, що очікують сферу внутрішньої торгівлі у середньо- та довгостроковій перспективах. Своєю чергою, Державна інспекція з питань захисту прав споживачів реально на практиці не виконує покладених на неї функцій, що обумовлено як обмеженістю її ресурсно-функціональної спроможності, проявами корупційних впливів й бюрократії, так й інертністю покупців у питаннях відстоювання та захисту їх інтересів в системі органів державної влади та судочинства. Низькою є рівень активності громадських організацій в аспекті моніторингу контролю якості товарів, що представлені на ринку.

Негативним аспектом є поглиблення рівня монополізації окремих сегментів товарного ринку та посилення проявів ведення недобросовісної конкуренції. Це, з однієї сторони, обумовлено тенденцією до концентрації капіталу в основних секторах національної економіки (промисловість, сільське господарство, енергетика тощо), які гарантують отримання високої ренти, а з іншої — недосконалістю положень чинного законодавства в антимонопольній сфері. Ресурсно-функціональна неспроможність Антимонопольного комітету України здійснювати цілеспрямований вплив щодо деконцентрації капіталу в системних галузях призводить до появи частих змов основних збутових агентів на товарному ринку, завищення рівня цін на ключові групи товарів, створення штучних обмежень для виходу нових контрагентів на цільові ринки, а також стримування масштабів концентрації конкурентного середовища в сфері товарного обігу. Ірраціональними та недієвими є механізми функціонування головної антимонопольної інституції держави, з огляду на інертний характер процедур протидії проявам деконцентрації капіталу, виявлення та розслідування потенційних ринкових змов серед груп продавців товарів, недостатню ресурсну підтримку діяльності Антимонопольного комітету України з боку правоохоронних органів і силового блоку держави. Діюча система накладення санкцій і штрафів фактично не виконує покладених на неї функцій. Здебільшого, учасникам ринкових змов економічно доцільніше сплатити штраф й отримати вищу ренту, ніж функціонувати в межах чинного інституційно-правового поля. Такі передумови зумовлюють до поглиблення структурних проблем функціонування сфери товарного обігу, що формалізуються в обмеженні рівного доступу до виходу на ринок усіх товаровиробників, підміні змісту реалізації базових функцій конкуренції, а саме підтримки процесів по-

ступального розвитку, вдосконалення та модернізації національної економіки, зниженні параметрів соціальної спрямованості функціонування сфери товарного обігу.

Стримує нарощення обсягів і масштабів функціонування сфери товарного обігу національної економіки несформованість інституційного базису гарантування достатньої купівельної спроможності населення, що суттєво обмежує параметри формування резервів платоспроможного попиту на внутрішньому ринку. Споживчі настрої населення, головним чином, зорієнтовані на придбання продуктів харчування й товарів першочергової потреби. Натомість, вкрай низькою є частка витрат на придбання товарів довготривалого вжитку. Очевидно, що такий диспаритет витрат не лише вносить ірраціоналізм у процеси задоволення інтересів покупців, але й деформує структуру сфери товарного обігу. Ситуація загострюється в умовах тотальної залежності рівня цін на товари від коливань на валютних ринках, що поглиблюють процеси девальвації національної валюти гривні. Негативним аспектом є наявність потужних психологічних мотивів і стимулів серед населення щодо формування заощаджень в іноземній валюті. Так звана, "доларизація" національної економіки набула ознак загрозливого характеру, що не лише перешкоджає ефективному функціонуванню сфери товарного обігу, але й ускладнює процеси забезпечення економічної безпеки держави. Такі тенденції посилюють спекулятивні маніпуляції й прояви на ринку, особливо в товарних нішах, що є імпортозалежними, а також ускладнюють реалізацію ефективних механізмів та інструментів державного регулювання сфери товарного обігу.

Стримує параметри ефективності розвитку сфери товарного обігу відсутність адекватної інституційної підтримки становлення інтеграційних процесів між суб'єктами торговельно-економічних відносин. Це обмежує зростання ресурсних потужностей матеріально-технічної бази, стримує диверсифікацію діяльності суб'єктів сфери товарного обігу, перешкоджає формуванню потужних збутово-торговельних центрів у регіонах, ускладнює можливість дотримання комплексного підходу в процесі задоволення потреб покупців. Обмеженість практик становлення та розвитку горизонтально-вертикальних відносин між суб'єктами сфери товарного обігу знижує рівень оперативності та оборотності товарних потоків, ускладнює формування доданої вартості, збільшує кількість посередників у структурі збутового ланцюга, що зумовлює до зростання кінцевої ціни на товар. Причиною низького рівня інтеграційної активності серед суб'єктів сфери товарного обігу є усталене стереотипно-помилкове мислення щодо кооперації, яке асоціюється з ризиками втрати тотального контролю над виробничо-господарськими процесами, самостійності в прийнятті управлінських рішень, а також недоотримання частки прибутку.

З огляду на визначені проблеми, стратегічними пріоритетами вдосконалення системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу мають стати:

1) збалансування законодавчого базису функціонування сфери товарного обігу, забезпечення послідов-

ності та ефективності реалізації прикладних засад державної політики регулювання оптово-роздрібною торгівлі;

2) зменшення рівня корупційного навантаження на функціонування сфери товарного обігу, оптимізація співвідношення формальних і неформальних інституцій, детінізація оптово-роздрібною торгівлі;

3) усунення диспропорцій розвитку сфери товарного обігу, збалансування потужностей мережі об'єктів внутрішньої оптово-роздрібною торгівлі з потребами покупців на державному та регіональному рівнях, мінімізація галузево-секторальних дисбалансів національної економіки;

4) розбудова мережі інституцій моніторингу контролю якості та безпеки товарів, забезпечення їх ресурсно-функціональної спроможності, а також посилення мотивів і стимулів у покупців щодо захисту власних прав у процесі суспільно-економічного обміну;

5) проектування превентивних механізмів і засобів деконцентрації капіталу, підвищення ресурсно-функціональної спроможності Антимонопольного комітету України та гарантування дотримання засад ведення добросовісної конкуренції;

6) формування інструментів інституційної підтримки забезпечення гранично допустимої купівельної спроможності населення, побудова механізмів зменшення залежності рівня цін на товари від коливань на валютному ринку, активізація реалізації прикладних засад державної політики імпортозаміщення;

7) становлення і розвиток інституційної мережі активізації інтеграційних відносин між суб'єктами сфери товарного обігу, формування горизонтально-вертикальних кластерів, створення локально-інтегрованих підсистем.

Для досягнення вказаних пріоритетів та вдосконалення системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу обґрунтовується доцільність реалізації таких заходів:

— ініціювати прийняття Закону України "Про внутрішню торгівлю", в якому чітко регламентувати засади функціонування сфери товарного обігу, встановити принципи ведення торговельної діяльності, виробити механізми захисту прав інвестора, обґрунтувати інструменти здійснення політики протекціонізму внутрішнього ринку, визначити базові засади ведення добросовісної конкуренції, узгодити вітчизняні положення функціонування сфери товарного обігу з євроінтеграційними пріоритетами оптово-роздрібною торгівлі, усунути інституційно-правові суперечності та розбіжності прийнятих нормативно-правових актів;

— забезпечення послідовності реалізації прикладних засад державної політики регулювання сфери товарного обігу, шляхом узгодження організаційно-управлінських впливів на державному, регіональному та суб-регіональному рівнях державного управління; прийняття загальнодержавної "Стратегії розвитку сфери товарного обігу України на період до 2025 року", що підкріплена відповідними регіональними програмами, в яких чітко визначені джерела, механізми та інструменти фінансування досягнення поставлених цілей; встановлення принципу обов'язковості та невідворотності реалізації програмних засад Стратегії незалежно від зміни

посадово-відповідальних осіб, як на державному, так і на регіональному рівнях;

— активізація протидії боротьби з проявами корупційних впливів у сфері товарного обігу на засадах завершення процедури формування цілісної системи антикорупційної інфраструктури (насамперед, у частині створення та запуску роботи спеціалізованого антикорупційного суду), реалізації механізмів розділення влади та бізнесу, протидії рейдерських атакам (у тому числі, шляхом посилення санкцій покарання за внесення недостовірних даних до реєстру), збалансування співвідношення формальних і неформальних інституцій у частині зменшення ролі останніх на процеси прийняття управлінських рішень, формування мотиваційних механізмів і стимулів до легалізації та юридичної реєстрації поширених практик ведення тіньової діяльності в сфері оптово-роздрібною торгівлі;

— подолання галузево-секторальних диспропорцій розвитку сфери товарного обігу на засадах реалізації механізмів інституційної підтримки узгодження регіональних потужностей мережі об'єктів оптово-роздрібною торгівлі з споживчими потребами покупців, формування горизонтально-вертикальних інтегрованих збутових кластерів, продовження практики відкриття потужних торговельних центрів у регіонах, оптимізації транспортно-логістичного забезпечення функціонування сфери товарного обігу, формування мотиваційних механізмів і стимулів до переходу на інноваційні засади використання природно-ресурсних потужностей в контексті формування раціональної моделі утвердження сталого розвитку держави;

— стимулювання розвитку регіональної мережі інституцій моніторингу контролю якості та безпеки товарів на засадах посилення рівня спеціалізації громадських організацій з цієї проблематики; відкриття лабораторій контролю якості та безпеки товарів (у тому числі за рахунок співфінансування з фондів міжнародних грантів), що оснащені сучасним обладнанням і спроможні здійснювати моніторинг виробничо-господарського процесу на всіх його етапах від початку виробництва товару до його продажу на ринку кінцевому покупцю; формування мотивів і стимулів у покупців щодо відстоювання своїх прав у судовому порядку, а також популяризація цієї практики в ЗМІ; реформування існуючої організаційної структури, а також зміна засад і принципів функціонування Державної інспекції з питань захисту прав споживачів, шляхом оптимізації витрат на обслуговування цієї структури та надання ширших повноважень щодо реалізації заходів превентивного характеру запобігання правопорушень у сфері товарного обігу;

— підвищення ресурсно-функціональної та інституційно-правової спроможності Антимонопольного комітету України (АКУ) на засадах ініціювання внесення системних змін в антимонопольне законодавство, що передбачають розширення повноважень цього Комітету, посилення силового характеру його превентивних заходів, суттєве підвищення розміру базових ставок штрафів й санкцій за виявлені порушення, істотне спрощення та підвищення оперативності розслідуваних процедур у сегменті виявлення ринкових змов, гарантування рівного доступу до виходу на внутрішній товар-

ний ринок для всіх суб'єктів господарювання, реалізацію механізмів активізації співпраці АМКУ з асоціаціями та об'єднаннями дрібних і середніх товаровиробників у питаннях відстоювання їх інтересів на ринку;

- реалізація інструментів інституційного базису гарантування гранично допустимого рівня купівельної спроможності населення на засадах поетапного вирівнювання наявного бюджетного диспаритету між розміром прожиткового мінімуму, мінімальної пенсії та заробітної плати, імплементації механізмів соціальної підтримки найбідніших верств населення, покращення економічної доступності товарів першочергової потреби для малозабезпечених домогосподарств (особливо в сільській місцевості), зміни деформованої структури витрат населення на користь збільшення частки придбання товарів довготривалого вжитку;
- забезпечення інституційної підтримки зменшення залежності рівня цін на товари від коливань на валютному ринку й зміни офіційного курсу гривні, шляхом формування соціально-психологічних мотивів і стимулів до здійснення заощаджень у національній валюті, зменшення частки безготівкових розрахунків в іноземній валюті, посилення вимог і контролю за здійсненням валютно-обмінних операцій поза межами банківської системи, реалізації механізмів протидії тіншовим валютно-обмінним операціям на фінансовому ринку;
- реалізація комплексної державної політики імпортозаміщення товарів, особливо в стратегічно важливих сегментах сфери товарного обігу (сільське господарство, будівництво, промисловість тощо) на засадах надання державної фінансової підтримки розвитку пріоритетних галузей, встановлення пільгових режимів оподаткування, створення спеціалізованих бізнес-інкубаторів, технологічних парків і вільних економічних зон, зменшення рівня сировинної спрямованості секторів національної економіки та стимулювання виробництва продукції з високою доданою вартістю, покращення інвестиційного клімату в регіонах через імплементацію механізмів запровадження практики державно-приватного партнерства реалізації масштабних інвестиційно-інноваційних проектів;
- забезпечення підтримки розвитку мережі інституцій стимулювання розвитку інтеграційних і коопераційних відносин між суб'єктами сфери товарного обігу на засадах активізації створення суб'єктів надання консалтингових та інформаційно-дорадчих послуг, організації та проведення тренінгів з питань кооперації, популяризації кооперативного руху в засобах масової інформації, вдосконалення регуляторних нормативно-право-

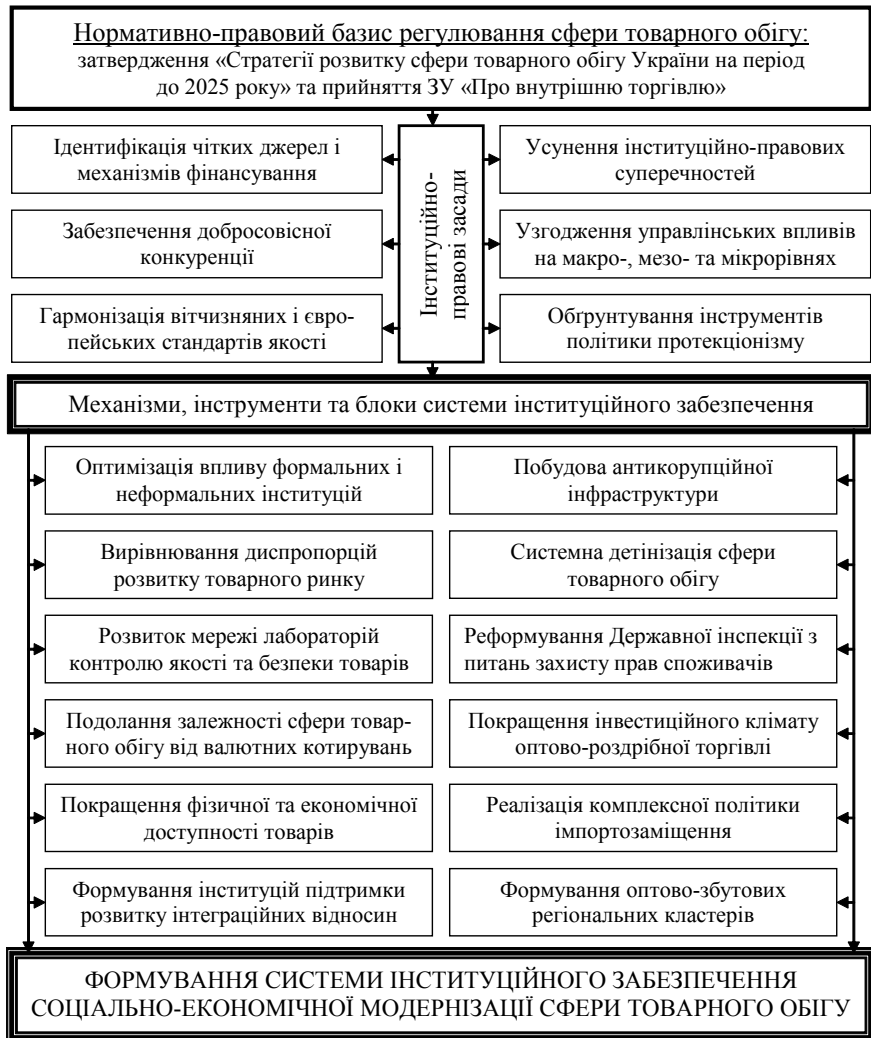

Рис. 2. Система інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу

вих актів становлення горизонтально-вертикальних інтеграційних структур, насамперед, у частині спрощення реєстраційних процедур, ведення обліку, подання звітності та системної дерегуляції кооперативної діяльності, у тому числі, шляхом встановлення тимчасових пільгових режимів на початкових етапах господарювання.

Таким чином, удосконалення системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу передбачає реалізацію комплексу запропонованих заходів організаційно-економічного характеру на засадах дотримання принципів системності (передбачає комплексну реструктуризацію інституційного базису функціонування сфери товарного обігу), узгодженості (гармонізації соціальної та економічної компоненти сфери товарного обігу), послідовності (забезпечення неухильного дотримання виконання затвердженого календарного плану дій), економічної доцільності (фінансової обґрунтованості понесених витрат на розбудову системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу з потенційними економічними вигодами, що можуть бути отримані в перспективі), збалансованості (раціональному вдосконаленню всіх складових компонентів, механізмів, блоків та інстру-

ментів цільової системи інституційного забезпечення) та керованості (можливість внесення оперативних коректив на будь-якому з етапів імплементації розроблених заходів). Очевидно, що формування адекватної системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу неможливо здійснити в короткостроковому періоді. Реалізація таких трансформацій вимагає орієнтації на довгострокову перспективу з урахуванням прогнозних параметрів ресурсного базису вдосконалення системи інституційного забезпечення. Проектна структура вдосконаленої системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу представлена на рисунку 2.

ВИСНОВКИ

Спроектвана система інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу є відкритою структурною надбудовою комплексної державної економічної політики. Гарантування ефективності функціонування цієї системи, з однієї сторони, вимагає реалізації її постійних змін та оновлень, а з іншої — система інституційного забезпечення є джерелом імплементації структурних зрушень у розрізі складових функціональних компонентів сфери товарного обігу, що формують базисні передумови для нарощення масштабів господарювання секторів національної економіки, гарантування якості та безпеки товарів, удосконалення бізнес-процесів і технологій виробництва, покращення задоволення потреб покупців, узгодження соціальних та економічних інтересів останніх, мінімізації транзакційних витрат у процесі суспільно-економічного обміну, стимулювання підтримки макроекономічних процесів розширеного відтворення національної економіки.

Таким чином, система інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу є своєрідним регулятором відносин між суб'єктами в процесі суспільно-економічного обміну, що покликана мінімізувати ризики виникнення потенційних конфліктів між ними, реалізувати превентивні механізми ірраціонального використання природно-ресурсного потенціалу держави та гарантувати неухильне дотримання норм діючих нормативно-правових актів у контексті задоволення суспільних та особистісних інтересів. Забезпечення ресурсно-функціональної спроможності спроектованої системи інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу передбачає доцільність узгодженої реалізації запропонованих заходів на макро-, мезо- та мікрорівнях, використання диверсифікованих джерел і механізмів фінансування процесу функціонування інституцій, синхронності організаційно-управлінських впливів у межах технологічних етапів удосконалення цільової системи, що обумовлює поглиблення вивчення функціонально-структурних аспектів модернізації сфери товарного обігу.

Література:

1. Веблен Т. Теория праздного класса: экономическое исследование институций / Торстейн Веблен. — М.: Прогресс, 1984. — 194 с.

2. Норт Д. Институции, институция зміна та функціонування економіки / Д. Норт; пер. з англ. І. Дзюб. — К.: Основи, 2000. — 198 с.

3. Норгаард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн / О. Норгаард / Пер. з англ. М. Козуб, А. Галушка. — К.: Ніка-Центр, 2007. — 424 с.

4. Гриценко А. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований: монография / А. Гриценко. — Х.: Форт, 2008. — 928 с.

5. Васильців Т.Г. Институціональні засади розвитку підприємництва на сільських територіях / Т.Г. Васильців, В.В. Бойко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія економічна — 2014. — № 3. — С. 52—59.

6. Небрат В. Історія, теорія та перспективи розвитку підприємництва в Україні / В. Небрат // Економіка і прогнозування. — 2016. — № 4. — С. 144—151.

7. Урядовий портал. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (додатки IV Розділу). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

8. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс]. — Режим доступу <https://www.msp.gov.ua/timeline/?t=152&from=&till=&m=19#tagpanel>

References:

1. Veblen, T. (1984), *Teoriya prazdnogo klassa: ekonomicheskoe issledovanie institutsiy* [The Theory of Leisure Class, An Economic Study of Institutions], Progress, Moskva, Rossiya

2. Nort, D. (2000), *Instytuciyyi, instytucijna zmina ta funkcionuvannya ekonomiky* [Institutions, institutional change and functioning of the economy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

3. Norgaard O. (2007), *Ekonomichni instytuciyyi ta demokratychna reforma. Porivnyalnyj analiz postkommunistychnykh krayin* [Economic Institutions and Democratic Reform. Comparative analysis of postcommunist countries], Nika-Centr, Kyiv, Ukraine.

4. Gritsenko A. (2008), *Instytutsionalnaya arhitektonika i dinamika ekonomicheskikh preobrazovaniy* [Institutional architectonics and dynamics of economic transformations], Fort, Harkiv, Ukraine.

5. Vasylciv, T. G. and Bojko, V. V. (2014) "Institutional Principles of Entrepreneurship Development in Rural Areas", *Naukovi praci Doneczkogo nacionalnogo texnichnogo universytetu. Seriya ekonomichna*, vol. 3, pp. 52—59.

6. Nebrat, V. (2016), "History, theory and prospects of entrepreneurship development in Ukraine", *Ekonomika i prognozuvannya*, vol. 4, pp. 144—151.

7. Uryadovyj portal (2018), "Association Agreement between Ukraine and the EU (Annex IV of this chapter)", available at: <http://www.kmu.gov.ua>. (Accessed 10.10.2018).

8. Ministerstvo socialnoyi polityky Ukrayiny (2018), "Internally displaced persons", available at: <https://www.msp.gov.ua/timeline/?t=152&from=&till=&m=19#tagpanel> (Accessed 12.10.2018).

Стаття надійшла до редакції 26.11.2018 р.